

© Удовиченко В.П., 2014
Міська рада, Славутич

ОПЛАТА ПРАЦІ ЯК ДОМІНАНТА РЕГІОНАЛЬНОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Досліджено рівень оплати праці в регіонах України та деяких європейських країнах. Визначено вплив заробітної плати на регіональний соціально-економічний розвиток. Сформульовано пріоритетні напрями ефективної політики у сфері регулювання оплати праці.

Ключові слова: заробітна плата, оплата праці, державне регулювання, система оподаткування.

Постановка проблеми. Одним із негативних чинників соціально-економічного розвитку в Україні є низький рівень оплати праці. Він руйнує процеси економічного зростання в країні, яке спостерігається в останні роки, знижує якість робочої сили, зменшує трудовий потенціал, сприяє розвитку тіньових процесів і відтоку талановитих працівників за кордон. Низька заробітна плата не сприяє зростанню продуктивності й ефективності праці, обмежує розвиток творчої інтелектуальної праці, веде до деградації економіки, падіння інвестиційної активності.

Істотні деформації в оплаті праці на сучасному етапі набули таких масштабів, що її стан деякі дослідники ототожнюють з різновидом соціальної допомоги, не пов'язаною безпосередньо з кількістю, якістю та результатами праці. Праця та заробітна плата, як ціннісні орієнтири, практично втратили своє значення, що руйнує основи регіонального економічного й соціального розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Заробітну плату досліджували такі видатні зарубіжні науковці, як Ф. Візер, Дж. М. Кейнс, Дж. Кларк, Т. Мальтус, К. Маркс, А. Маршалл, Дж. Мілль, У. Петті, Д. Рікардо, А. Сміт, Ж. Б. Сей та ін.

Проблеми оплати праці в Україні є предметом наукових досліджень вітчизняних учених Близнюк В. В., Богині Д. П., Бутка М. П., Гейця В. М., Долішнього М. І., Заяць Т. А., Кліяненко Б. Т., Колота А. М., Куценка В. І., Лібанової Е. М., Новак І. М., Соколик М. П., Чухно А. А. та інші.

Виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну увагу, що приділяється дослідженню рівня заробітної плати в Україні, потребує подальшого вивчення проблема реформування системи оплати праці та її впливу на соціально-економічний розвиток суспільства.

Мета статті. Метою даного дослідження є оцінка рівня заробітної плати працівників регіонів України та її впливу на соціально-економічний розвиток регіональних господарських систем.

Виклад основного матеріалу. З оплатою праці пов'язане розширення ємності внутрішнього ринку для стимулювання вітчизняних товаровиробників, збільшення заощаджень

населення як важливого джерела інвестицій в економічний розвиток. Високий рівень заробітної плати дає можливість оплачувати видатки, пов'язані з примноженням інтелектуального потенціалу. Нарешті, необхідність належної збалансованості економічних інтересів учасників виробництва потребує збільшення частки оплати праці у структурі суспільного продукту. Рівень оплати праці є одним із вагомих чинників функціонування і розвитку регіональних ринків праці в Україні.

Заробітна плата становить основу матеріального стимулювання трудової діяльності. Існує багато визначень даного поняття.

У. Петті визначав заробітну плату як необхідний засіб для життя працівника. Однак рівень заробітної плати розглядав як мінімум засобів існування, який повинен забезпечувати тільки фізіологічний прожитковий мінімум, щоб людина не померла від голоду і холоду.

На думку У. Петті, головним чинником оздоровлення та процвітання економіки є неухильний ріст продуктивності праці, постійне збільшення обсягів випуску продукції, що можливо тільки за умови створення сильної та довгострокової трудової мотивації працівників.

Сміт А. визначав заробітну плату робітника як природну винагороду за працю. Він стверджував, що «заробітна плата» в простому товарному виробництві дорівнює всьому продукту праці працівника.

К. Маркс установив, що величина заробітної плати не зводиться до фізіологічного мінімуму засобів існування, вона залежить від економічного, соціального, культурного рівня розвитку суспільства, а також від рівня продуктивності й інтенсивності праці, її складності і від ринкової кон'юнктури.

Згідно зі ст.1 Закону України «Про оплату праці», заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу. Аналогічне визначення міститься в статті 49 Кодексу Законів про працю України.

Відповідно до Конвенції Міжнародної організації праці «Про захист заробітної плати» №95, термін «заробітна плата» означає, незалежно

від назви й методу обчислення, будь-яку винагороду або заробіток, які можуть бути обчислені в грошах і встановлені угодою або національним законодавством, що їх роботодавець повинен заплатити, на підставі письмового або усного договору про наймання послуг, працівникові за працю, яку виконано чи має бути виконано, або за послуги, котрі надано чи має бути надано.

На нашу думку, заробітна плата – це дохід працівника, який виплачується йому за використання фізичних і розумових здібностей у трудовій діяльності та залежить від професійних і особистісних якостей працівника, ефективності праці, стану ринку робочої сили і кінцевих результатів роботи організації.

Заробітна плата в регіонах України є відображенням рівня життя та достатку населення.

Розв'язання проблем соціально-економічного зростання, як регіонів, так і країни в цілому, знаходиться в прямій залежності від політики доходів і відповідної динаміки рівня заробітної плати. Внаслідок низького її рівня реальні доходи зайнятих залишаються досить низькими і не забезпечують достойного життя для його більшості.

Динаміка середньомісячної заробітної плати штатних працівників у регіональному розрізі представлена в табл. 1.

Найнижчий рівень заробітної плати (на 28-24% менше за середній по країні) в 2012 році спостерігався в таких областях: Тернопільській – 2185 грн., Херсонській – 2269 грн., Чернігівській – 2308 грн.

Таблиця 1

Динаміка середньомісячної заробітної плати регіонів України за 2000-2012 рр. (грн.)

1	Нараховано штатному працівнику					
	2000	2008	2009	2010	2011	2012
2	3	4	5	6	7	
Україна	230	1806	1906	2239	2633	3026
АРК	225	1609	1707	1991	2295	2654
Вінницька	159	1404	1511	1782	2074	2432
Волинська	150	1380	1427	1692	1994	2339
Дніпропетровська	273	1876	1963	2369	2790	3138
Донецька	292	2015	2116	2549	3063	3496
Житомирська	164	1404	1493	1785	2071	2369
Закарпатська	172	1453	1562	1846	2069	2351
Запорізька	289	1812	1843	2187	2607	2927
Івано-Франківська	188	1543	1627	1927	2213	2539
Київська	241	1852	1987	2295	2761	3157
Кіровоградська	170	1428	1537	1815	2114	2428
Луганська	232	1769	1873	2271	2742	3090
Львівська	196	1570	1667	1941	2244	2578
Миколаївська	227	1621	1806	2122	2448	2822
Одеська	236	1633	1787	2046	2387	2700
Полтавська	220	1661	1733	2102	2481	2850
Рівненська	173	1523	1614	1960	2211	2575
Сумська	194	1472	1593	1866	2177	2503
Тернопільська	135	1313	1412	1659	1871	2185
Харківська	230	1679	1804	2060	2407	2753
Херсонська	173	1375	1482	1733	1970	2269
Хмельницька	156	1429	1521	1786	2075	2425
Черкаська	175	1459	1532	1835	2155	2508
Чернівецька	157	1402	1523	1772	1985	2329
Чернігівська	177	1370	1465	1711	1974	2308
м. Київ	405	3074	3161	3431	4012	4607
м. Севастополь	251	1726	1882	2167	2476	2891

Джерело: за даними Державної служби статистики України [1, с. 185; 2, с.191].

Співвідношення найбільшого рівня оплати праці у м. Києві (4607 грн.) та найменшого у Тернопільській області (2185 грн.) становить 2,1 рази. Це негативне явище, оскільки провокує відтік кадрів із регіонів до м. Києва.

Важливо, що офіційні дані Державної служби статистики України не відображають реального

обсягу отримуваної заробітної плати населенням України, оскільки бракує даних стосовно тіньової заробітної плати.

В Україні номінальна заробітна плата (в доларовому еквіваленті) протягом 2000-2012 рр. збільшилась у дев'ять разів. Підвищення даного показника відбулося в усіх розглянутих

європейських країнах від 2,2 рази в Польщі до 11,0 раз у Росії (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка середньомісячної заробітної плати деяких європейських країн
(у перерахунку на долари США)

Країна	Роки						
	2000	2008	2009	2010	2011	2012	2012 р. до 2000 р., разів
Білорусь	78,5	414,0	355,4	414,7	366,3	449,1	5,7
Литва	242,7	916,7	830,6	763,3	824,8	790,4	3,3
Польща	494,2	1256,0	992,4	1068,6	1148,2	1083,1	2,2
Росія	79,0	690,1	588,9	698,2	806,4	866,6	11,0
Румунія	133,4	689,6	624,4	609,5	667,2	614,8	4,6
Україна	42,3	335,7	244,5	283,3	331,2	379,4	9,0
Хорватія	588,4	1536,0	1465,3	1392,2	1436,5	1327,6	2,3
Чеська Республіка	371,3	1411,4	1269,9	1301,1	1438,4	1326,0	3,6
Естонія	290,0	1213,4	1093,5	1050,0	1167,9	1139,6	3,9
Угорщина	380,5	1311,8	1121,5	1124,2	1207,4	1113,8	2,9

Прожитковий мінімум, який є критерієм формування рівня оплати праці та соціальних виплат, і досі визначається на підставі наборів продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг, затверджених урядом ще в 2000 році.

Середньомісячна заробітна плата в Україні залишається значно нижчою ніж у інших європейських країнах. У результаті населення України змушене витрачає свою мізерну заробітну плату на продукцію і послуги, ціни на які майже наблизились до світових.

Заробітна плата має реально відтворювати трудовий потенціал працюючих, а не бути індикатором дешевої робочої сили. З боку роботодавців потрібне чітке усвідомлення того, що на підвищення конкурентоспроможності впливає інтенсифікація та ефективність будь-якої праці, а тим більше висококваліфікованої, яка неможлива без створення умов для життєдіяльності працівника.

Можна погодитися з думкою Е. Лібанової, що низькі заробітні плати значно провокують тінізацію, а висока зарплата сама по собі є сильним антикорупційним засобом [5].

За оцінкою українських експертів і експертів Світового банку, розмір прихованої заробітної плати в Україні становить близько 50 % легальної.

У зв'язку з цим актуальна проблема значного підвищення заробітної плати в Україні, враховуючи те, що зарплати в країні найнижчі в Європі.

Основу економічної системи складає принцип отримання прибутку, розмір якого визначається ринком. І саме це є основою виникнення, можливо, одного з найбільших протиріч суспільного життя, а саме: різниці в матеріальному добробуті, рівні та якості життя різних громадян, різних груп населення [3, с. 86].

До того ж, необхідно враховувати, що існує така сфера економіки, як бюджетна, рівень оплати праці і найм працівників у якій здійснюється в прямій залежності від можливостей бюджетів. Прибутковість же бюджетів забезпечується надходженням податків і впливає на структуру

витрат бюджетних коштів, підвищення купівельної спроможності заробітної плати. Тому важливе створення в регіонах умов для фінансової стабілізації, встановлення граничних соціальних витрат у сфері оплати праці.

З погляду впливу зайнятості на регіональний розвиток мають значення не тільки її обсяги, а й якісні параметри. Головними серед них є поширеність зайнятості, що не дозволяє забезпечити умови якісного відтворення робочої сили, а також відносний рівень ціни праці з погляду відстані від мінімальних державних стандартів (рис. 1).

Через занижкі легальні заробітні плати не вистачає коштів у місцевих бюджетах, у фондах загальнообов'язкового соціального страхування і тому:

- не забезпечуються основні функції державної та місцевої влади (доступність якісних медичних та освітніх послуг, благоустрій, розвиток соціальної інфраструктури, фундаментальної науки, культури, охорона громадського порядку тощо);

- зависока частина працюючого населення потребує державної соціальної підтримки, і лівова частина бюджету витрачається на фінансування різних форм соціальної допомоги;

- не розвивається належно система страхування, що спричиняє нестачу інвестиційних ресурсів [5, с. 21].

Будь-який процес базується на ряді принципів, не винятком є процес організації оплати праці. Тобто ефективність організації заробітної плати суб'єктів регіонального господарського комплексу не може бути реалізована без визначення та обґрунтування принципів.

Принципи організації заробітної плати – це об'єктивні, науково обґрунтовані положення, що відображають дію економічних законів і спрямовані на повну реалізацію функцій заробітної плати.

Принцип забезпечення випереджаючих темпів зростання продуктивності праці над темпами зростання заробітної плати полягає у

максимізації трудових доходів на основі розвитку та підвищення ефективності виробництва. Порушення принципу призводить до інфляції, а в умовах конкретного підприємства – до відсутності оновлення засобів виробництва, орієнтації на перспективу розвитку і, як результат, – падіння попиту.

Однак, на думку Е. Лібанової, зростання продуктивності праці та економіки загалом в нашій країні можливе, якби ми мали нормальну вартість робочої сили. Ми повинні спочатку усунути невідповідність між оплатою праці та споживанням із суспільних фондів, а вже потім говорити про необхідність зростання продуктивності праці.

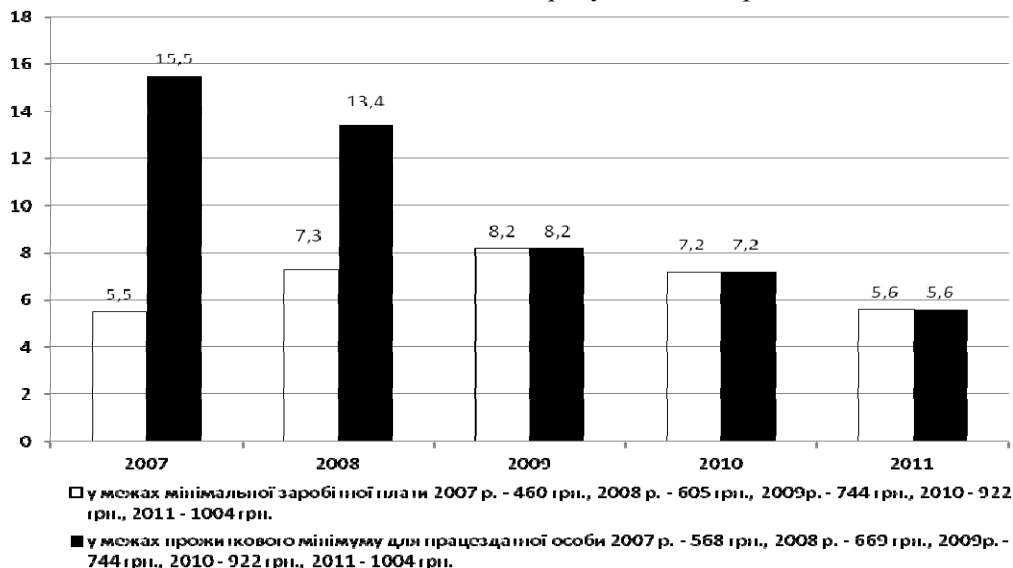

Рис. 1. Динаміка кількості штатних працівників, яким заробітну плату нараховано у межах законодавчо встановлених соціальних стандартів [4, с.205]

Принцип диференціації розміру заробітної плати залежно від умов праці, складності, трудового внеску працівника покликаний посилити матеріальну зацікавленість працівників у підвищенні своєї кваліфікації, забезпеченні високої якості продукції, крім того, повинні враховуватися матеріальні блага, необхідні для забезпечення соціальної справедливості, для відтворення робочої сили.

Принцип рівної оплати за рівну працю слід розуміти як недопущення дискримінації в оплаті праці за статтю, віком, національної приналежності та ін. Тобто за рівноцінну працю має бути рівна оплата, отже, мова йде про соціальну справедливість – соціальну функцію.

Також варто виділити *принцип державного регулювання оплати праці*. Державне втручання необхідне для встановлення, тлумачення і забезпечення дотримання умов і принципів розподілу доходів. Регулюючий вплив держави має бути спрямовано на створення умов для заробляння коштів і соціальних гарантій з метою підвищення ефективності використання робочої сили, реалізації і узгодження інтересів суб'єктів господарських систем (регулююча функція).

Світовий досвід свідчить, що розвиток і функціонування інституту оплати праці в країнах з найрозвиненішою ринковою економікою не обходяться без втручання держави, однак масштаби державного впливу, методи різні.

Основною державного регулювання є: законодавство та угоди з праці, податкова система, встановлення залежності між динамікою індивідуальних доходів і інфляцією. До функцій держави, крім того, повинно входити підвищення

доходів малозабезпечених верств населення для створення умов нормального відтворення робочої сили, забезпечення оптимального розподілу трудових ресурсів, ослаблення соціальної напруженості і т.д. Мірою державного регулювання оплати праці, що забезпечує соціальну захищеність малозабезпечених, низькооплачуваних працівників, є встановлення мінімальної заробітної плати на об'єктивній основі.

Державне регулювання оплати праці повинно мати переважно непрямий і соціально-орієнтовний характер. Для цього держава використовує непрямі методи оплати праці за допомогою використання системи: індикативного планування, фінансової системи, кредитної, інновацій та інвестицій, непрямого оподаткування, ціноутворення, ринкових відносин, зайнятості, антимонопольної системи, антиінфляційної, соціально-трудових відносин, зовнішньоекономічних відносин.

Значну регулюючу дію на рівень і динаміку заробітної плати держава здійснює за допомогою системи прямого оподаткування. Проте в Україні регулюванню оплати праці значно перешкоджає недосконалість податкової системи, її нестабільність. Система державного регулювання оплати праці повинна передбачати раціональне податкове регулювання заробітної плати найманих працівників і прибутків підприємств з тим, щоб забезпечити купівельну спроможність трудових доходів населення.

Держава здійснює значну регулюючу дію на оплату праці непрямыми методами, які реалізуються за допомогою складових державної політики. До таких методів варто віднести, перш за все, визначення загальної економічної політики,

державне регулювання ринку праці, встановлення пріоритетів соціальної політики [7, с. 106-107].

Держава зобов'язана стати опорою реалізації можливостей своїх громадян, кардинально змінити рівень та якість життя громадян на ліпше, а це означає досягти стандартів життя сучасних європейських країн. До речі, це і є основною умовою вступу України до Європейського Союзу. Не просто політика, відірвана від реального життя, не просто виконання певних політичних умов, які весь час з'являються на порядку денному, а перш за все – стандарти життя, рівень дотримання прав і свобод громадян, без досягнення яких ми не зможемо бути повноправними членами Європейської спільноти [3, с. 82-83].

Нормативно-правова база, що регулює процес формування заробітної плати населення має регламентувати засади, інструменти та механізми, що застосовуються для підтримки та стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів.

На наше переконання, архіважливою умовою раціонального податкового регулювання заробітної плати найманих працівників є впровадження податку на доходи фізичних осіб за ставкою 15%, тобто відійти від прогресивного оподаткування, яке в наших умовах перекладає навантаження не стільки на багатих, скільки на середній клас. Обкладати податком необхідно не кожну людину окремо, а сім'ї (домогосподарства) з неоподатковуваним мінімумом у розмірі

прожиткового для всіх членів родини. До того ж, доходом не повинні вважатися надходження від продажу особистого майна, адже це просто переведення своєї власності з однієї форми в іншу.

Зазначені принципи потрібно розглядати як систему, яка неспроможна працювати повною мірою, якщо хоча б один з її елементів не буде дотримуватися. Порушення принципів організації заробітної плати з боку будь-якого суб'єкта господарських систем створюють умови для перетворення системи розподілу доходів у фактор дестабілізації розвитку економіки.

Висновки та пропозиції. Забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку регіонів України та підвищення життєвого рівня населення тісно пов'язане з проведенням ефективної політики у сфері регулювання оплати праці, яка повинна ґрунтуватися на:

- поетапному підвищенню мінімальної заробітної плати та підтримання її випереджального зростання порівняно з іншими мінімальними соціальними гарантіями;
- зменшення регіональної диференціації середньої заробітної плати, оскільки це порушує принцип справедливості та призводить до диспропорцій між попитом і пропозицією робочої сили на регіональному ринку праці;
- упровадження раціонального податкового регулювання заробітної плати найманих працівників як засобу зниження соціальної нерівності.

Список літератури

1. Праця України 2012. Статистичний збірник / [відп. за вип. І. В. Сенік]. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 321 с.
2. Праця України у 2010 році. Статистичний збірник / [відп. за вип. І. В. Сенік]. – К. : Державна служба статистики України, 2011. – 324 с.
3. Удовиченко В. П. Від духовного суспільства до моральної держави / Науковий вісник Академії муніципального управління : Серія «Управління». Вип. 2. за заг. ред. В. Д. Бакуменка. – К. : Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління, 2013. – С. 81-101.
4. Праця України у 2011 році. Статистичний збірник / [відп. за вип. І. В. Сенік]. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 343 с.
5. Сталій людський розвиток: забезпечення справедливості: Національна доповідь / кер. авт. колективу Е. М. Лібанова / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2012. – 412 с.
6. Яценко Н. Тень – от низких зарплат. Интервью с директором Института демографии и социальных исследований НАН Украины, академиком НАНУ Эллой Либановой // Зеркало недели. – 2010. – № 41, 6-12 ноября. – С. 1-7.
7. Колот А. М. Дослідження проблем оплати праці : порівняльний аналіз (Україна та країни ЄС) : монографія / А. М. Колот, Г. Т. Куліков, О. М. Поплавська [та ін.] ; за заг. ред. А. М. Колота, Г. Т. Кулікова. – К. : КНЕУ, 2008. – 274 с.

Анотация

Владимир Удовиченко

ОПЛАТА ТРУДА КАК ДОМИНАНТА РЕГИОНАЛЬНОГО СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Исследован уровень оплаты труда в регионах Украины и некоторых европейских странах. Определено влияние заработной платы на региональное социально-экономическое развитие. Сформулированы приоритетные направления эффективной политики в сфере регулирования оплаты труда.

Ключевые слова: заработная плата, оплата труда, государственное регулирование, система налогообложения.

Summary

Volodymyr Udovychenko

PAYMENT FOR WORK AS A REGIONAL SOCIOECONOMIC DEVELOPMENT KEYNOTE

The article examines the level of wages in the regions of Ukraine and some European countries. Defined the influence wages on the regional socioeconomic development. Formulated priority directions of effective policies in the sphere of wage regulation.

Keywords: wages, salaries, government regulation, taxation system.